

ԻՐԻԿՆԱՅԻՆ

Արեւին քնարը փշրեցաւ մարմարին դէմ
Սեւ պարտեզին՝ ուր լըռութիւնը կը յիշէ.
Ստուերին գորշ հայելիին մէջ կը դիտեն
Գոյներն իրենց մեռնող երա՛գը քաւիշէ...

Ձոր ծառերուն մուր բազուկները կը քափեն
Իրիկունն է լեցուն սափոր մը հաշիշէ՛.
Հոգիին մէջ ամէն կեանքի. լոյսին երգէն
Կը բեկբեկի տրտմութեն քաւիշէ...

Արահետին ոսկեվառ գի՛ծը մեղմութեն
Կը տոգունի, ըսպասումէն կարօտահար
Լուսնկային՝ որ դեռ չեկաւ սաղարթներէն

Օրօրունիւ ջուրին խորունկ սրտին համար՝
Որուն վերել լըռութիւնն է վարդ մը հովի
Տակաւ բօշնող քրքռուն ձայնէն՝ որ կը մարի...

ՄՐՏԻ ԾԱՂԻԿԸ

Ես ցանեցի քրտինքս աստղի պէս բոցուտ,
Եւ դուն ելար այդ քարմ հողին սեւ ծոցէն,
Ե՛ս եմ, ըսիր, սրտիդ ծաղիկն հոգեհիւք,
Որուն փրքումն հայցեցիր դու երկնքէն:

Երբ առաջին անգամն իրար նայեցանք,
Նոյն երանգն էր քո բերքերուդ եւ սրտիս,
Կը բերէիր դուն ինձ գարնան ըսփոփանք,
Ես կարմիր սէր լարերուն հետ քնարիս:

Պիտի խնդրեմ երկնքներէն առատ ցօղ,
Եւ Մայիսի արեւներու հեշտութիւն,
Եւ ածուիդ քով ծնրադիր աղօթող,

[Թիւն,

Տէր, պիտ' ըսեմ, տո՛ւր այս ծաղիկն մարդկու-
Որ դըրախտի մէջն ոտքերուդ տակ՝ խոնարհ
Հրեշտակ մ'ըլլայ Քեզ նայելու անդադար:

ԱՂՕԹՔ ԱՍՏՂԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ

Աստուած իմ, տո՛ւր պայծառ ջուրի աւազան
Այն աստղերուն ալ որ ծովեր չեն տեսներ.
Ինչո՞ւ տրտում անոնք չափեն երկնքներ,
Եւ որքի պէս սիրոյ կարօտ միշտ մընան:

Աւազաններն ըլլան առանց ալիքի
Որ փոքր աստղերն ալ հոն իջնեն աներկիւղ,
Եւ ջուրն ըլլայ գերդ մեռնոյ ազնիւ իւղ
Որ մըկրտուած անմեղանաւ աւելի:

ԵՐԵԿՈՆ

Աչքերուս դէմ ահա՛ կու գան
Աշտարակներ անըքային.
Ծաղկած շունչով կախարդական
Երեկուն է վարդը հովին:

Վերջին շողերը նըւաղուն
Ծաղիկներուն մէջ կը դողան,
Ձիւս կը կանչէ ձայն մը հեռու.
Երեկուն է խունկը մահուան:

Ու բոցավառ ըսպասումի
Իր երազին մէջ իսկ արքուն,
Երբ մեռնող լոյսը կ'արիւնի,
Երեկուն է սիրոյ երգում...

ԱՐՄԷՆ ԵՐԿԱԹ

ՊԱՐՏԻՉՊԱՆԸ

Դէմքը զըւարք եւ միշտ ձեռքերը բուրեան,
Նըման գարնան արեգակի շողերուն,
Քերթող մ'է նա, տաղերը վարդ ու շուշան
Որոնք չունին մեր երգերուն յոգնութիւնն:

Չունի տարտամ անըքանքներ ու տարփանք,
Լոյսի նըման պայծառ է միշտ իր հոգին,
Հետքերուն մէջ վարդեր կ'իյնան կեանքէ կեանք,
Երկարելով դէպի երկինք իր ուղին:

Հագար քերթում մեզ չըբերին մէկ գարուն,
Սիրոյ խօսքեր գոյն չըտրւին մեր սրտին,
Մինչ աչքերն իր վարդաստան են ու գարուն,

Ուր միշտ կ'իյնայ առաջին շողն արեւին:
Նա չունենայ քերեւս փարքում գերեզման
Բայց իր վերան միշտ ծաղիկներ պիտի լան:

Դուն փրքեցուր անոնց ափին նունուփար,
Որ գատկական կերտնի պէս միշտ վառին,
Ո՛հ, մի՛ քողներ այնտեղ շուքեր մարդկային,

Որ չըդառնան աստղերն երկնք վշտահար:
Ըրէ՛, ո՛վ Տէր, որ երջանիկ միշտ ըլլան
Ու չըտեսնեն աշխարհիս մէջ գերեզման:

Հ. ՎԱՀԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ

Ա Կ Ա Մ Ա Յ Պ Ա Տ Ա Ս Խ Ա Ն Մ Ը

Պոլսոյ «Նոր Լուր»-ին մէջ ԳԻՄ ՄԵՆ ԲԵՆ *ոմն*
ամիսներ առաջ յօդուածով մը կու գար զբաղան
հրապարակին վրայէն ջնջելու կը սկսի - կը գգայ
ձեւերը, անոնց տեղ առաջարկելով կ'սկսի -
կ'զգայ եւն... (1952, Նոյեմբ. 25):

Գրադարան մը բան զրուած էր այս մասին,
Եւ հարցը փակուած. այնուհանդերձ Բազմավեպի
մէջ Հ. Եղիա Վ. Փէշիկեան կը զիջանէր ուղղա-
գրական էջ մը նուիրել՝ բացատրելու համար թէ
ուղղի ձեւեր են կը սկսի - կը գգայ, եւ ոչ թէ
կ'սկսի - կ'զգայ: Ու նախ կ'անդրադարձնէր յար-
դէլի հեղինակին՝ թէ իր ծածկանունն անգամ սը-
խալ զրած էր, յանձնարարելով ուղղել ԳԻՄ ՄԵՆ
ԲԵՆ, ե-ով (Բազմ. ձժ. 1952, թ. 10-12, էջ
265-266):

Այդ յօդուածին արձագանքը տուին իսկոյն փա-
րիզէն՝ «Այսօր» (1953, Ապրիլ 11), եւ Պոլսէն՝
«Նոր Լուր» (1953, Ապրիլ 4), առաջինը՝ ամբող-
ջութեամբ, իսկ երկրորդը քաղուածօրէն արտա-
տելով Հ. Եղիա Վ. Փէշիկեանի շահեկան յօդ-
ուածը:

Բայց կը պատահի անխուսափելին:

Պր. ԳԻՄ ՄԵՆ ԲԵՆ (ուղղէ՛ ԳԻՄ ՄԵՆ ԲԵՆ)
Ջղայնացած՝ որ իր դէմ ալ զբաղան ոտական մը
կանգնած է՝ զարձաք հրապարակ կ'ելլէ, այս
անգամ առանց դիմակի, իր իսկական ստորագրու-
թեամբ՝ Գ. Բազմուրեան, եւ «Նոր Լուր»-ի 1953
Ապրիլ 25 թիւով ջատագովական յօդուածաշարք
մը կը բանայ:

Նախ կը ներկայացնէ իր ինքնութեան թուղթը.
«Ժամանակ մը առաջ «Հ. Կոչնակ»ի մէջ ան-
հերքելի փաստերով ցոյց տուինք, հայերէն լեզուի
ամէնէն խրթին բառերէն մին հոգով ...-ի ստու-
գարանութիւնը: «Անցեալ տարի «գրաբար» ու
«աշխարհաբար» ձեւերուն անհերքելի փաստերն
ըլլալը անհերքելի փաստերով ցոյց տուինք
եւ մանրամասնօրէն այս մասին բացատրութիւն
տուինք «Ժամանակ» օրաքերթին մէջ: «Վերջին
անգամ ալ «Նոր Լուր»ի մէջ կը սկսի, կը գգայ
եւ այլ ձեւերուն անիմաստ, հետեւաբար սխալ,
եւ կ'սկսի, կ'զգայ ձեւերուն բանաւոր եւ հետեւ-
աբար ուղիղ ըլլալը, անառարկելի եւ տրամա-
բանական հիմքերու վրայ հաստատեցինք»:

Եւ իսկոյն կ'աւելցնէ՝ թէ իր տեսութիւնները
հաճոյ չեն թուած թերեւեալ մը, Մարթայեանի
մը, որոնք իր դէմ զրած են, իսկ միշտ «ստանց

կարողանալու դոյզն ինչ մեր գրածներուն հա-
կառակը փաստել»:

Մինչ միւս կողմէ՝ ինք Հ. Ե. Փէշիկեանի յօդ-
ուածին մէջ կը գտնէ «խարխուլ տեսութիւններ»,
«միջնադարեան սկոլաստիկ մտայնութիւն», «երե-
ւակայական, անտրամաբան եւ շինծու հնչական
օրէնքներ», «կիրքերու գոհացում տալու նպատա-
կաւ՝ ճշմարտութիւնները խեղաթիւրելու մի-
տում», «իւր անձին գրական ոտակականի հովեր տը-
ւող մը», վերջապէս մէկը անոնցմէ «որ յամենայն
ժամ ուսանին եւ երբեք ի գիտութիւն ճշմարտու-
թեան ոչ հասանին»:

Մենք պիտի չուզենք ծանրանալ այս արտայայ-
տութիւններուն վրայ, որոնք վարկենական յու-
րումի մը արդիւնք են. լաւ պիտի ըլլար որ Պր.
Գ. Բազմուրեանին ինքիւն չներէր նման խօսքեր
եւ այս տեսակետով ալ մնար անհերքելի եւ ան-
տարկելի:

Անուշա ծանօթ է հեղինակին որ Հ. Եղիա Փէ-
շիկեան հայերէնի բազմավաստակ ուսուցիչ մը
է, եւ 30 տարիէ աւելի կ'աւանդէ մեր դասական
ուսուցչէն, ինչպէս նաեւ արդի հայերէնը. մէկն է
որ մազած է Բազմուրեանի, Այսրեանի, Աճա-
ռեանի, Ղազիկեանի, Հաջուրի, Մալխասեանի,
Մէյլի, Հիւսէյնի լեզուաբանական հատորնե-
րը: Ստորագրեալ բախտն ունեցած է չորս տարի
աշակերտելու Հ. Ե. Փ. հմտալից դասախօսու-
թիւններուն:

Հայերէնի այս բազմավաստակ ուսուցիչը բա-
ցարած էր թէ ԲԵՆ ԿԵՆ ՄԵՆ ե-ով կը գրուին:
Պր. Գ. Բազմուրեանն զարմացած կը գտնէ. «Իբր
թէ ՄԵՆ ԲԵՆ կամ ԿԵՆ-ը բառ մը ըլլար», ու կը
փորձէ փաստել հակառակը, եւ «ն տառով վեր-
ադարձ փաստել վերջընքեր տառը փոխանակ ե-ի
ջացող բառերուն վերջընքեր տառը փոխանակ ե-ի
է-ով կը գրուի» ըսելով, կը շարէ կարգ մը օրե-
նակներ, բառերու եօթը տեսակ խումբեր, բոլորն
ալ են վերջաւորութեամբ:

Ինչո՞ւ այդքան նախանձախորութիւն, Պր. Գ.
Բազմուրեան, ինչո՞ւ այդչափ մտահոգութիւն
եւ տագնապ, «Իբր թէ ՄԵՆ ԲԵՆ կամ ԿԵՆ-ը
բառ մը ըլլար»... կրկնէր մենք ալ:

Բայց նախ լսենք Պր. Գ. Բազմուրեանին չորն-
դալից հզօրացութիւնը.

«Հիմա համոզուեցա՞ք թէ ձեր յիշած Շնորհա-
լիւն մինչեւ Աճառեան սխալած են», բեն - կեն -
մեն-ը ե-ով գրելով:

Փոխանակ ընդունելու որ բեմ — կեմ — մեմ երեք բացառություններ են, հինգն ի վեր ե—ով գրուած, եւ համեմատութիւններ խոստովանելու՝ թէ ինք սխալած է, ինչպէս սովոր են ընել բոլոր ճշմարիտ գիտնականները, Պր. Գ. Բամպուրեան կը յանդգնի յայտարարել թէ սխալած են բոլոր միւսները, բացի իրմէ. սխալած են հետեւաբար Շնորհալին, Բազմաուսին, Այտընեան, Աճառեան, Մալխասեան, Ղազիկեան եւն. եւն... (!?!) մանաւանդ թէ ասոնք են եղեր որ ծուռ ճամբաներու առաջնորդներ են նաեւ Հ. Եղիա Վ. Փէշիկեանը:

Errare humanum est. սխալելը մարդկային է, Պարոն Գիւր Բեն Մեն, իսկ սխալին մէջ գիտակցաբար յամառելը... Թող ընթերցողը որակէ:

Պր. Գ. Բամպուրեան շատ լաւ գիտէ որ բառերու վերջին վանկին մէջ գտնուող է տառը՝ բարդութեան պարագային ի—ի կը փոխուի. օրինակ, դէն — զինարան, շէն — շինութիւն, պարտեզ — պարտիզպան: Արդ, Պ. Գ. Բամպուրեանի բէն—ը ինչո՞ւ չի փոխուի որ չի դառնար Այբբե—նարան, այլ կը մնայ Այբբեանարան (ե—ով): — Որովհետեւ նախապէս ալ կը գրուէր ե—ով. բեն:

Յետոյ ուղիղ չէ նաեւ Բամպուրեանի պատճառարաններու ձեւը: Քերականութիւնը բնագոյնութիւն (metaphysique) չէ, բացառութիւններ կ'ընդունի: Պարոնին սճով եթէ խորհիւնք, կըրնանք նաեւ ապացուցանել որ ակամօք բառը պէտք է գրել չ—ով, որովհետեւ ունինք շատ մը անց վերջաւորութեամբ բառեր. օրինակ, դանչ, կանչ, թանչ, մանչ, թառանչ, խանչ, կանչ, սքանչ... եւն...: Կրնա՞նք եզրակացնել՝ թէ բոլոր բառաւորները սխալած են ակամօք—ը ջ—ով գրելով: Ո՛չ երբեք. վասնզի կան նաեւ անց վերջաւորութեամբ բառեր, թէեւ քիչ, թերեւս բացառութիւններ, որոնք միշտ յարգելի են:

Կը. կ', ինչպէս նաեւ Պր. Գ. Բամպուրեանի վերջիշած գրաբառ եւ աշխարհաբառ ու—ով ձեւերու մասին արդէն իսկ 1910—1935ի շրջանին ամէն բան ըսուած, վիճուած, քննուած ու լուծուած է: Ուստի կրնար խնայած ըլլալ իրեն յոյնութիւնը եւ մեզի ալ աւելորդ ժամաւաճառութիւնը: Եթէ հաճի՝ կրնայ ամէն ինչ դտնել Հ. Հայրենիի եւ Հ. Ղազիկեանի ուղղադրական ուսումնասիրութիւն—մէջ, ուր նաեւ մէկիկ մէկիկ պիտի նշմարէ պատասխանները իր բոլոր փաստերուն:

Պր. Գ. Բամպուրեան զարմանալի բծախնդրութեամբ, ինչպէս նաեւ թակարդի մէջ որսը բռնողի յաւակնութեամբ՝ կ'ելլէ իրր թէ Հ. Եղիա

Վ. Փէշիկեանի գրեւէն սահած վրիպակները ուղղելու:

Ու նախ կը յարձակի չկայ բառին դէմ, եւ ճամարտակելով կը դռչէ. «Սահմանադրական ներկայ եզակի երրորդ դէմք միշտ ջի է: Օրինակ՝ ջի խմեր, չի տար, չի գար եւն...: Հետեւաբար պէտք է գրել չի կայ»:

Ուրիշ ուր ալ սահմանադրականը. արդեօք Օսմանեան սահմանադրութեան կ'ակնարկէ...: Մենք կ'ըսենք սահմանական եղանակ:

Հայերէնի մէջ ժխտական մասնիկն է չ: Հին դասական լեզուին մէջ այս չ գիրը ուղղակի կը կոչէր բային, ամէն ժամանակի եւ եղանակի մէջ: Օրինակ՝ սիրեմ — չսիրեմ, սիրեցի — չսիրեցի, գովեցից — չգովեցից եւն...: Յաճախ կը գործածուի նաեւ անջատաբար ոչ սիրեցի, ոչ ուտեմ... եւն...:

Արդի հայերէնի մէջ հարցը կը փոխուի: Սահմանական ներկայի մէջ՝ միջնադարեան չեմ ի գովել — չես ի գովել — չէ ի գովել ձեւերէն կողմուած ունինք չեմ գովել — չես գովել — չի գովել: Երրորդ դէմքի ալ չի—ն՝ չէ ի ձեւին սղումն է, եւ ոչ թէ պարզապէս ժխտականի նշան: Հետեւաբար չի ձեւը կը գործածուի մի միայն Սահմանականի երրորդ դէմքին մէջ՝ երբ էական բայով միասին կը լծորդենք. չեմ սիրեր — չես սիրեր — չի սիրեր:

Իսկ կայ բայը (որ պակասաւոր բայ մըն է) Սահմանականի մէջ առանց կը մասնիկին կը գործածուի, եւ ժխտական ձեւին մէջ՝ առանց էական բայի օժանդակութեան կը լծորդուի. կամ — կաս — կայ, չկամ — չկաս — չկայ: Մինչ միւս բայերը կ'ըլլան, օր. կը կենամ — կը կենաս — կը կենայ, չեմ կենար — չես կենար — չի կենար:

Հետեւաբար որ եւ իցէ պատճառ չկայ չի կայ գործածելու:

Իսկ եթէ անպատճառ չի կայ պէտք է գրել, այն ատեն պէտք է գրել նաեւ չի ունի, որմէ պիտի ձեւանայ չ'ունի անտեղի եւ անհեթեթ ձեւը:

Ու ահա ճիշտ այստեղ Պր. Գ. Բամպուրեանի կ'իյնայ իր լարած թակարդին մէջ: Քանի որ «սահմանադրական (ուղղէ՛ սահմանական) ներկայ եզակի երրորդ դէմք միշտ ջի է», այն ատեն ինչո՞ւ, ի՞նչ օրէնքով Պր. Գ. Բ. կը գրէ չունի առանց ապաթարցի (երրորդ յօդուած, տող 4):

Ուրեմն նոյնինքն Պր. Գ. Բ. ինքնիրեն կը հակասէ. մէկ կողմէն կը բացատրէ թէ սահմանական եզ. երրորդ դէմքը միշտ ջի է, միւս կողմէն մոռնալով իր նախորդ յօդուածին մէջ ըսածները՝ ինքն ալ սահմանական եզ. երրորդ դէմքը կը գրէ պարզապէս չ—ով, չունի: Ո՞ւր մնաց չի—ն:

Խօսք մը եւս. Պր. Գ. Բ. հանդիսաւոր շեշտով «Սահմանադրական (ուղղէ՛ Սահմանական) ներկայ եզակի երրորդ դէմք միշտ ջի է» ըսելէն վերջ՝ սահմանադրական եզ. դ. դէմքն ալ չի—ով կը գրէ. օր. չի քուեցաւ: Արդեօք չփոթութիւն մը կայ ներկայի եւ կատարականի մէջ...:

Զարմանալին հոն է որ Պր. Գ. Բ. «Magister dixit» դարը անցած է ըսելէն վերջ, թանգարանէն հնադարեան գիրք մը կը հրամայէ մեզի, Հ. Մինաս Բժշկեանի «Հմտութիւն մանկանց»-ը (1818), կամ Հ. Ղուկաս Ինճիճեանի «Եղանակ Բիւզանդեանցները (1800—1820), եւ իր ըսածները կը փաստէ անոնցմէ վկայութիւններ բերելով՝ չի կայ, ինչպէս նաեւ կըզմայիլի, կըսկսի ձեւերու գործածութեան ու կը յաւելու թէ ասոնք խնդարներ են. այսինքն՝ չի կայ ձեւը եղեր է չկայ:

Ճիշտ հակասակն է, Պարոն Բամպուրեան. Հ. Բժշկեանի եւ Հ. Ինճիճեանի գործածածն է սամական ձեւը՝ չի կայ, որ դասական հին հայերէնի խնդարներուն է, եւ որ աւելի ուշ՝ զրաւուած, մաքրուած եւ իր նախնական ճշտութեան հասած է, դառնալով չկայ:

Այո՛, ճիշտ է որ Ինճիճեանի եւ Բժշկեանի աշխարհաբար լեզուն յայտնութիւն մըն էր 1800-ի սկիզբները. բայց 150 տարի վերջ, այսօր այլեւս կարելի չէ անոնց դառնալ: Վասնզի անոնք իրենց գրքերուն մէջ անխախտ կը գործածեն նաեւ մեզի համար տարօրինակ ձեւեր. օր. կուգնի, կուրանայ (= կ'ուրանայ), կաղաչէր, կըսէր, կըշտկի, կըբարկընայ, կըմնայ, կըսկըսի, տվաւ, իմացվեցաւ, յայտնըվի, հասկըցվի, գրվի, կըբըված, կիցաւ, յայտնըվի, հասկըցվի, գրվի, կըբըված, կիցաւ, ինչվան, կըդառնարնէ, հանդիպիմէ, պլոտի, դիպւած, մեմ, առտանց, ամմէն, ինչու պլոտի, դիպւած, մեմ, առտանց, ամմէն, ինչու պլոտի (= որ, ըսաց, տըվող, չիյտեմ, չիյտէ, չուգէր (= չ'ուգէր), քիչաւ ալ, վարպետմ ալ, մէկ օրմ ալ, մեմ հարկիմմ՝ ըբաւ, հոգ մը նէր (= հոգի մի՛ մեմ հարկիմմ՝ ըբաւ, հոգ մը նէր (= հոգի մի՛ ընէր), իսմէ (= ինձմէ), վրա, չէր մտնէր, չէր քաւէր, չի պիտի երբամ, նէմցէտաւ (= Գերմանիա), Հնուստան, վարի աշխարհ (= Ամերիկա), սպաննիլը նէմցէիմ ըսաց... եւն. եւն...: Ասոնք բոլոր ուսմական ձեւեր են, որոնք ժամանակի ընթացքին, երբ արդի հայերէնը դրամական ընթացքին, թօթափեցան եւ հմուտ քերականագէտներու ուսումնասիրութիւններով տեղի գտան (Ինճիճեան կը գրէ՝ տըվիմ) աւելի դիւ տուին (Ինճիճեան կը գրէ՝ տըվիմ) աւելի ուղիղ եւ ընտիր ձեւերուն, հետեւողութեամբ դասական հայերէնին:

Փակագծի մէջ ըսենք նաեւ որ Հ. Մ. Բժշկեանի «Վարժութիւն մանկանց» (1824) հատորին մէջ՝ բեն—ը ե—ով կը գրէ (էջ 11, 103):

Ի վերայ այս ամենայնի, Պր. Գ. Բ. զարձակ կը գրէ առ Հ. Եղիա Վ. Փէշիկեան. «Եայ զանգումն ներքէ հեռու, օտար միջավայրի մը երկնքին տակ առանձնացած ըլլալնուդ պատմաւ» հայկական հնչումնիդ ալ մոռցեր էք»:

Պրն. Գ. Բ.ի այս պատգամն ալ արդեօք անհերքելի է: Պաղարիւն սրտով ատոր ալ պատասխանենք:

Նախ ըսենք որ չի կայ, կ'սկսի եւ անոնց ուղիղ՝ չկայ, կը սկսի ձեւերը քերականութեամբ կը բացատրուին եւ ոչ թէ հնչումի վրայ հիմնուած են:

Ձեւը դիտեր նաեւ թէ քանի՞ լրագիր կամ թերթ կը տեսնէ Պր. Գ. Բամպուրեան. դիտենք որ Բազմավեպ—ը կը փոխանակուի 120-ի չափ հայ պարբերականներու եւ օրաթերթերու հետ, որոնք բոլորն ալ Ս. Ղազարու մէջ կը ցուցադրուին ու վանական Հայրերը կը հետեւին սփիւռքի եւ հայրենիքի գրական ու քաղաքական շարժումին. առաւելապէս Բազմավեպ—ի խմբագրէր՝ Հ. Եղիա Վ. Փէշիկեան:

Ո՞ւր թողունք օրէ օր հասած ամէն տեսակ գրքերը:

Պր. Գ. Բ. կը յայտարարէ՝ իրր թէ կ'սկսի, կ'զգայ ձեւերուն ուղիղ ըլլալն ըմբռնելու համար՝ կը բաւ եղեր «ակնարկ մը նետել սփիւռքահայ մամուլին, ուր ողջմտութիւնը կը յաղթանակէ»:

Ճշմարիտ է ասիկա. բայց մեր սփիւռքի մամուլին ողջմտութեան զանգուածը, ուր կը տիրէ լեզուական մաքրութիւն եւ քերականական ճշգրտութիւն, կը գործածէ կը սկսի, կը զգայ ուղիղ ձեւերը:

Ահա՛ ճիշտ այստեղ կը յայտնուի՝ թէ լեզուական այս ոստիկանը ո՛րքան տեղեակ է սփիւռքի մամուլին:

Միւս կողմէ մեզի անձանթ չէ որ չի հնչումը (չի սորվեցաւ, չի կայ, չի տեսաւ, չի մնաց եւն.) առհասարակ ընդհանրացած է սոցիալական բարբառին մէջ: Բայց զբաղէտը պէտք է գիտնայ ուսմիկ ձեւերը զատել գրական ընտիր ձեւերէն, ու առանց առաւելութիւն տալ:

Պր. Գ. Բ. ուղեւոր աւելի եւս խորանալ իր լեզուագիտական ցուցմունքներուն մէջ՝ կը գրէ առ Հ. Ե. Փէշիկեան. «Արդեօ՞ք դեռ չէք տըված որ յօդը մի միայն ձայնաւորով սկսող բառերու յատուկ է»:

Անդրադանանք այս վերլուծական վրայ եւս՝ փոքրիկ շեղումով մը:

Պր. Գ. Բ. պէտք էր յիշել որ դասական հայերէնի մէջ յօդը կը դրուէ բացառաբար նաեւ բաղաձայնով (զխաւորապէս ու եւ ղ տառերով) սկսող բառերու առջեւ: Բաղաձայնով օրինակներ կրնամ թուել Աստուածաշունչէն. ահա՛ նմոյշ մը.

Թիւք. ԼԳ. 18-20. « Բանակեցան յիսթամա. չուեցին յիսթամայ եւ բանակեցան յիսթամաբաբէս. չուեցին յիսթամաբաբէս... »:

Ասոնց նման կան յիսթեկայ, յիսթմա, յիսթմոն, յիսթոլթայ, յիսթոլիմայ, յիսթոլթ, յիսթոլմայ, յիսթաթ, յիսթոլթ, յիսթմա, յիսթմաթ, յիսթմոլթ, յիսթիթիլ, յիսթուցոցն:

Յիշենք նաեւ «Հայկազեան»էն յազմունս, յոթի, յոշուրքեմէ, ի յոշուրքեմէ, յոռնկացն, յոռնկա եւն...:

Վերջապէս, տարօրինակը ա՛յն է՝ որ Պր. Գ. Բաժպուրեան խորապէս տեղեակ չըլլալով դասական հայերէնի մանր մունր բոլոր օրէնքներուն եւ բացառութիւններուն, եւր պատգամներ կ'որոտայ, որոնք իրեն համար «անհեթեթի» եւ «անաւարկելի» են, ու «արեւու պէս պայծառ»:

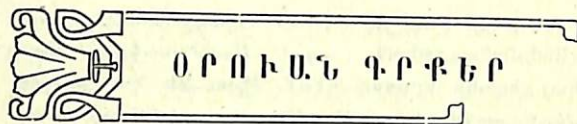
Բայց դժբախտաբար խոշոր բիծեր ունի այս արեւը. այդ բիծերէն են նաեւ ուղղագրական սրբախնդրը:

Պր. Գ. Բ. կը գրէ ասիկայ յ-ով (ուղղէ՛ ասիկայ), կը գրէ բաղխող յիս-ով (ուղղէ՛ բաղխող, պարզապէս յս-ով. բղխիլ-ն է որ յիս-ով կը գրուի): Կը գրէ նաեւ սպաննիչ՝ երկու ն-ով (ուղղէ՛ սպաննիչ՝ մէկ ն-ով):

Աւելորդ կը նկատենք ասոնց մասին նոր բացատրութիւններ տալ, քանի որ Հ. Արսէն Ղազիկեան իր «Մի՛ գրէք... այլ գրեցէ՛ք»ին մէջ երկարօրէն քննած է այս խնդիրները, (տպ. 1930, էջ 7-12, 17-23), եւ աւելցուցած. «Մի՛ գրէք ու մի՛ գրէք. դե՛ռ տակաւին այսպիսի այլանդակութիւններ կը վխտան մեր լրագրութեան մէջ: Մարդ չի գիտեր քէ ի՛նչ է խմբագրութեան գործը. քանզի կ'որսան, ի՛նչ կ'ընեն. չունին կազմաւար մը, գրիչ մը քովերին՝ իրենց հրաճուած յօդուածները կարդալու եւ սխալներն ուղղելու... Բայց եթէ իրենց ալ անտեղեկ են ուղիղի՛ն... ցաւալին աւ է... »:

Ի՞նչ պիտի ըսէր Հ. Արսէն Ղազիկեան եթէ ողջ ըլլար մեր օրերուն...:

Հ. ՆԵՐՍԷՍ ՏԵՐ ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ



ՕՐՈՒՍՆ ԳՐՔԵՐ

ԱԿՆ ԵՒ ԱԿՆՅԻՔ - Հրատարակութիւն Ամերիկայի Ակնայ Հայրենակցական Միութեան: Նախաձեռնեց և հաւաքեց Աւարէլ Քեչեան. աշխատասիրեց, դասաւորեց և խմբագրեց Մկրտիչ Պարսաւեան: Տպ. Փարիզ, 1952 (Գեղ. Տպ. Մարթիկեան. Imprimerie Artistique, 42 Rue de la Jonquièrre, Paris 17e), էջ՝ ԺԵ + 814 + 231, մեծութիւն՝ 15 X 24, գին՝ 10 տուար:

Ահա՛ պատուաբեր եւ ամէն դնահատանքի արժանի ստուար ու պատկերազարդ հատոր մը, որ սահմանուած է անմահացնելու Ակնը եւ հին ու նոր բոլոր Ակնցիները: Բովանդակութիւնը ճոխացած է մասնագիտական արժէք ներկայացնող հեղինակաւոր ուսումնասիրութիւններով, ամէնքն ալ խնամքով մշակուած՝ խումբ մը հմուտ աշխատակիցներու կողմէ, որոնք կու գան իրենց աղագրական, պատմական, հնախօսական, տեղագրական, գրական եւ լեզուաբանական բաժիններով՝ առանձնաշատուէ հմայք մը տալու այս հատորին, յաճախ աւելցնելով նաեւ իրենց ականատեսի թանկագին վկայութիւններն ու յիշատակները:

Ա. Գլուխը (էջ 3-169) տեղագրական ծանօթութիւններու բով մըն է, որ կը պարզէ Ակնի աշխարհագրական դիրքը, ջուրերը, լեռները, կլիման, բուսական եւ կենդանական աշխարհը, ճանապարհները, բնակչութեան թիւը, վարչական ձեւերը, դիւղական ճարտարապետութիւնը: Ու մեր երեւակայութեան առջեւէն կը տողանցեն Ակնը եւ իր դժայիլի արուարձանները, Ապուշեխ, Չարաղ, Կամարակաղ, Կարուշա, Արեղի, Նարվեր, Լիճք, Բինկեան, Արակայ, բոլորն ալ իրենց յիշատակներով, լուսանկարներով, վիճակագրական տուեալներով եւ մինչեւ իսկ ուրոյն մատենագիտական ցանկերով. չեն անտեսուած նոյնիսկ Հայ-հոռոմ եւ իսլամացած հայ գիւղերը: Այս բաժինը մշակած է հմուտ բանասէր Պրն. Հայկ Պէրպէրեան:

Բ. Գլուխը (էջ 171-245) դոմասանքն է Ակնայ, ուր համախմբուած են գրական

էջեր, յիշատակներ եւ ողբերգութիւններ Ակն քաղաքին եւ գիւղերուն. հայրենաբաղձ շունչով օծուն՝ լեզու առած են այդտեղ հայրենի գիւղերը, լեռներն ու ջուրերը, ցեղային ոգին, կարօտները, ուրախութիւններն ու վիշտերը: Եւ ահա արշաւը դրազէտներու Նախան Պատրիարքէն, Հ. Ղուկաս Ինճիճեանէն, Գ. Վ. Սրուանձտեանցէն մինչեւ Օշական, Շանթ եւ Չօպանեան եւ նոյնիսկ Otter, Texier, Barkley եւայլն...:

Գ. Գլուխը (էջ 247-383) աղագրական բաժինն է: Ընտանեկան կեանքի սովորութիւններ՝ ծնունդէն դերեզման, օրհնութիւններ, անէճքներ, նախապաշարումներ, ասացուածքներ, դաւառարարութիւն մասին շահեկան տեղեկութիւններ, նոյն իսկ խօսակցութիւններ եւ հէքեթներ տեղական բարբառով. ահա ընդհանուր պատկերը, ուր կը ցոլայ բնիկ Ակնը եւ Ակնցիին:

Դ. Գլուխը (էջ 385-590) կը ներկայացնէ Ակնայ եւ շրջակայքի ժողովրդական բանահիւսութիւնը, որ հատորին դոճար բաժինը կը կազմէ լրիւ ու ամբողջական տեղեկութիւններով: Հոն կը գտնենք թանկագին բացատրութիւններ եւ մանրամասնութիւններ եղական Անտունիներու ծագումին, տեսակներուն, պարունակութեան, յօրինուածքին, հնութեան եւ տաղաչափութեան մասին. հուսկ ամբողջական շարքը այդ երգերուն, իրենց զանազան փոփոխակներով, որոնցմէ 25 հատ անմահացած են Կոմիտասի ձայնագրութեամբ: Այս բաժինը կը պարտինք բնիկ Ակնցի Պրն. Վահան Գուլումեանի, որ Կարնոյ Սանասարեան վարժարանն աւարտելէ վերջ երկար առէն ուսուցչութեամբ զբաղած է Ակնի եւ շրջակայքին մէջ, ու մեծ խնամքով 1900-էն ի վեր հաւաքած, ուսումնասիրած եւ զտած է տեղական բանահիւսութիւնը:

Ե. Գլուխը (էջ 591-626), աշխատասիրութիւն Պրն. Հայկ Պէրպէրեանի, հնախօսութիւն ու պատմութիւնն է Ակնայ, ամենահին ժամանակներէ սկսած՝ անցնելով հոռոմական, բիւզանդական, սելճուք եւ օսմանեան շրջաններէն, ուր նաեւ Ակն անունին ստուգաբանութիւնը (Ակնագրիւր, Աքինա), քաղաքին հիմնարկութիւնը (ԺԱ. դար յ. Բ.) եւ բնակչութեան ծագումը կը մեկնարանունին:

Զ. Գլուխը (էջ 629-642) յատկացուած է Ակնցի Ամիրաներու մեծագործութիւններուն. եկեղեցիներ, դպրոցներ, հիւանդանոցներ, տպարաններ, ըլլա՛յ Ակնայ ըլլա՛յ դաւառին, ըլլա՛յ նաեւ Պոլսոյ կամ արտասահմանի մէջ:

Է. Գլուխը (էջ 643-730) լուսաւոր դժբերու ներկայացումն է Ակնայ հորիզոններէն, ուրիշ բառով՝ Ակնայ աստղերը. հոգեւորականներ, զբաղէտներ, ուսուցիչներ, բժիշկներ, արուեստագէտներ, հանրային գործիչներ, իրենց կենսագրական զծերով եւ լուսանկարներով:

Ը. Գլուխը (էջ 731-788) սարսափի, ջարդի եւ կողոպուտի սեւ էջերը կը պարզեն մեր առջեւ, երեք թուականներով. 1895 Հոկտ. 26, 1896 Մեպո. 4, եւ 1914ի ազգաները. այս վերջին հատուածը մանրամասնօրէն ուրուագծած է Պրն. Խաչիկ Նէտուրեան:

Թ. Գլուխը (էջ 789-814) առաւելապէս նուիրուած է Ակնայ Հայրենակցական միութեան գործունէութեան, Հայէպ, Փարիզ, Եգիպտոս, Ամերիկա:

Ժ. Գլուխը (Ճաւերուած էջ 1-123) Բանարանն է Ակնայ Բարբառին, որ կը պատարանէ Ակնայ Բարբառին, որ կը պատարանէ շուրջ 1750 բառեր եւ բնիկ տառերունակէ շուրջ 1750 բառեր եւ բնիկ տառերունակէ: Այս բաժինը խնամքով պատրաստած է Արամ Անտունեան, օգնութեամբ Ջր. Աճառեանի «Հայերէն դաւառական Ջր. Աճառեանի»ին, եւ ուրիշ շահեկան ուսումնասիրութիւններու:

Նոյն գլխուն մէջ կը յաջորդէ Ակնայ Հին Չեռագիրներու եւ Յիշատակարաններու ներկայացումը (էջ 125-186), ուսումնասիրուած Պրն. Հայկ Պէրպէրեանէ:

Հուսկ՝ ծանօթ ուխտաւորներ եւ Միաբաններ Երուսաղէմի Ս. Յակոբի վանքէն (էջ 189-198), հանրային դանդաղ առաջադէպներու հետեւող անձնաւորութիւններ, Ամիրաներ եւ մատենագիտական ցուցակներ:

Ակնը մատենագրական տեսակէտով ամէնէն բախտաւորներէն եղած է եւ անմահացած Յ. Կ. Ճանիկեանի, Ս. Գաւառեանի, Ա. Քէչեանի, Թ. Ազատեանի եւ Մ. Գալէնտէի հրատարակութիւններով: Ակն եւ Ակնցիք նոր հատորը կու գայ ամբողջական համադրութիւն մը տալու իր վերլուծական բնոյթով եւ մասնագիտական բաժիններով: Եւ ինչ որ աւելի արժէք կու տայ այս հրատարակութեան,